

The University of Tehran Press

Identifying effective factors on strengthening entrepreneurial resilience using the fuzzy Delphi method

Mohammad Hakkak^{1*} | Shaghayegh Salehabadi² | Sayedeh Nasim Mousavi³

1. Corresponding Author, Department of Business Management, Faculty of Administrative Sciences and Economics, Lorestan University, Khorramabad, Iran. Email: hakkak.m@lu.ac.ir

2. Department of public administration, Lorestan University, Khorramabad, Iran. Email: sh.salehabadi@yahoo.com

3. Department of Business Administration, Islamic Branch Azad University, Malayer, Malayer, Iran. Email: nasimmousavi701@yahoo.com

ARTICLE INFO

Article type:

Research Article

Article History:

Received 14 September 2021

Revised 06 November 2023

Accepted 15 November 2023

Published online 25 December 2023

Keywords:

Resilience,

Entrepreneurship,

Entrepreneurial resilience,

Fuzzy Delphi technique.

ABSTRACT

Today, one of the most important components of the development and survival of the organization is adaptability and resistance to unpredictable conditions and the turbulent environment of today's world. Considering the importance of this issue, the present research was conducted to identify the effective factors for strengthening the resilience of entrepreneurship. In terms of practical purpose, in terms of nature, and descriptive survey method, this research is in the category of mixed research with qualitative and quantitative approaches. The statistical population of the research is the experts, 30 of whom were selected based on the principle of theoretical adequacy and using the purposeful sampling method. In the qualitative part of the research, the data collection tool is a semi-structured interview, the validity and reliability of which was confirmed using the CVR coefficient and intra-coder and inter-coder tests. Also, the data collection tool in the quantitative section is a fuzzy Delphi questionnaire, whose validity and reliability were confirmed using content validity and retesting. In this research, the coding method and Atlas.ti software were used in the qualitative part, and the Delphi fuzzy method was used in the quantitative part. The results of the research include the identification of effective factors for strengthening entrepreneurial resilience, and finally 15 types of effective factors for strengthening entrepreneurial resilience were identified, among them, entrepreneurial enthusiasm, growth mindset, ease of the recovery and revival process, and the ability to deal with adversity. In the organization, they were identified as the most important factors affecting the strengthening of entrepreneurial resilience.

Cite this article: Hakkak, M ; Salehabadi, S ; Mousavi, SN. (2024). Identifying effective factors on strengthening entrepreneurial resilience using the fuzzy Delphi method. *Organizational Culture Management*, 21 (4), 371-386. DOI: <http://doi.org/10.22059/jomc.2023.365171.1008592>

© Mohammad Hakkak, Shaghayegh Salehabadi, Sayedeh Nasim Mousavi.

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jomc.2023.365171.1008592>

شناسایی عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی با استفاده از روش دلفی فازی

محمد حکاک^{۱*} | شقایق صالح‌آبادی^۲ | سیده نسیم موسوی^۳۱. نویسنده مسئول، گروه مدیریت دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: hakkak.m@lu.ac.ir۲. گروه مدیریت دولتی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: Sh.salehabadi@yahoo.com۳. گروه مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ملایر، ملایر، ایران. رایانامه: nasimmousavi70@yahoo.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخ‌های مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۳

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۸/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۰/۰۴

کلیدواژه:

تاب‌آوری،

تاب‌آوری کارآفرینی،

تکنیک دلفی فازی،

کارآفرینی.

امروزه یکی از مؤلفه‌های مهم توسعه و بقای سازمان سازگاری و ایستادگی در برابر شرایط غیر قابل پیش‌بینی و محیط متلاطم جهان است که با به‌کارگیری تاب‌آوری کارآفرینی می‌توانند زمینه مقابله و تحمل کردن این بی‌ثباتی را فراهم آورند. با توجه به اهمیت این موضوع پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی انجام پذیرفت. این پژوهش از نظر هدف کاربردی، از حیث ماهیت و روش توصیفی-پیمایشی، و از لحاظ نوع‌شناسی در زمره پژوهش‌های آمیخته با رویکرد کیفی و کمی است. جامعه آماری پژوهش خبرگان هستند که تعداد ۳۰ نفر از آن‌ها بر اساس اصل کفایت نظری و با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. در بخش کیفی پژوهش، ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساختاریافته است که روایی و پایایی آن با استفاده از ضریب CVR و آزمون درون‌کدگذار و میان‌کدگذار تأیید شد. همچنین ابزار گردآوری داده‌ها در بخش کمی پرسشنامه دلفی فازی است که روایی و پایایی آن با استفاده از روایی محتوا و آزمون مجدد تأیید شد. در این پژوهش برای تحلیل داده‌ها در بخش کیفی از روش کدگذاری نرم‌افزار Atlas.ti و در بخش کمی از روش Delphi fuzzy استفاده شد. نتایج پژوهش مشتمل بر شناسایی عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی است که در نهایت ۱۵ نوع از عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی شناسایی شدند و از میان آن‌ها اشتیاق کارآفرینی، ذهنیت رشد، سهولت فرایند بازیابی، و احیا و توانش مقابله با ناملاطمتی‌ها در سازمان به منزله مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی مشخص شدند.

استناد: حکاک، محمد؛ صالح‌آبادی، شقایق و موسوی، سیده نسیم (۱۴۰۲). شناسایی عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی با استفاده از روش دلفی فازی. مدیریت فرهنگ سازمانی، ۲۱ (۴) ۳۷۱-۳۸۶.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jomc.2023.365171.1008592>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

© محمد حکاک، شقایق صالح‌آبادی، سیده نسیم موسوی.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jomc.2023.365171.1008592>

مقدمه

امروزه همه سازمان‌ها با ناپیوستگی‌های ناشی از بی‌ثباتی در محیط‌های عملیاتی‌شان مواجه هستند و در معرض خطرات گسترده و آینده‌ای غیر قابل پیش‌بینی قرار دارند که به دلیل تغییرات در شرایط بازار، فناوری، سیاسی، و فرهنگی-اجتماعی با عدم اطمینان داخلی و خارجی روبه‌رو هستند. در این فضا، ادعا شده است سازمان‌های تاب‌آور با افزایش احتمال تحمل ریسک‌ها و تعدیل ورودی‌های محیطی قادر به مقابله با این عدم قطعیت‌ها باشند. در واقع، ظرفیت انعطاف‌پذیری سازمان را قادر می‌سازد اقدامات و دگرگونی‌های مناسب را در پاسخ به رویدادهای پیش‌بینی‌نشده‌ای که به طور بالقوه ادامه حیات آن را تهدید می‌کنند انجام دهد. در بازارهایی که تکان‌های ناگهانی در آن‌ها رخ می‌دهد ظرفیت انعطاف‌پذیری برای بقا ضروری است (Santoro et al., 2018). جهان با سرعتی سرسام‌آور در حال تغییر است. سرعت تغییرات در حوزه‌های تکنولوژی، فناوری، نرم‌افزاری، ساخت‌افزاری، و دانش بازار سبب شده شرکت‌های دانش‌بنیان با چالشی جدی روبه‌رو شوند. رقابت و تلاش برای بقا در دنیای پرشتاب امروز بیش از پیش مشکل شده است و مسلماً محیط متغیر امروز به شرکت‌های دانش‌بنیان اجازه نخواهد داد که در مقابل فشارهای ناشی از مهارت و توانایی‌ها و فناوری‌های رقیب به صورت سنتی و همیشگی اداره شوند (یاراحمدی خراسانی و همکاران، ۱۴۰۰). تاب‌آوری نه تنها در سطح ملی، بلکه در سطح بنگاه‌های اقتصادی نیز مورد توجه جدی قرار گرفته است. همچنین، تاب‌آوری یک استراتژی برای پاسخ به یک بحران یا نجات از شکست نیست، بلکه یک فعالیت مداوم برای پیش‌بینی اختلالاتی است که کسب‌وکار را مختل می‌کند. این استراتژی قبل از اینکه تغییر رخ دهد به منظور حفظ و ایجاد ظرفیت انجام می‌شود (Zinkanlou et al., 2021). تاب‌آوری توانایی یک فرد یا سیستم را برای پاسخگویی به تغییرات شرح می‌دهد. برای روان‌شناسان تاب‌آوری «توانایی بشر برای سازگاری با موقعیت‌های تراژدی، مصیبت، و سایر سختی‌ها و نیز مهارت ادامه زندگی یا زنده ماندن پس از سختی‌ها و مشکلات» تعریف می‌شود. طبق نظر کورنر^۱ و همکارانش (۲۰۱۷)، این ثبات عملکرد در طول زمان با وجود تجربه یک رویداد آسیب‌زا است. در این مفهوم، تاب‌آوری با اشاره به افرادی که سازگاری و تسلیم شدن خود را با موقعیت‌های بالقوه دشوار در زندگی، به‌ویژه موقعیت‌هایی که استرس و خستگی شدید ایجاد می‌کنند، آسان‌تر می‌بینند یک پدیده ذاتی و درونی است (Windle et al., 2011).

تاب‌آوری را فرایند سازگاری دینامیک^۲ می‌دانند که به کارآفرینان اجازه می‌دهد نگاه به آینده را ادامه دهند. با وجود شرایط بی‌ثبات و نامطلوب بازار، که آن‌ها همواره ناگزیرند با آن روبه‌رو شوند، توانایی سازگاری و دوام آوردن در مقابل تغییرات بستگی به منابع افراد و تعامل آن‌ها با محیط دارد (Zautra et al., 2010).

تاب‌آوری یک فرایند پویا و تکاملی است که به واسطه آن کارآفرینان می‌توانند دانش و مهارت‌هایی را به دست آورند که به آن‌ها در اعتماد کردن به منابعشان کمک می‌کند. این قبیل از کارآفرینان در هنگام مواجهه با شرایط بد و نامطلوب سخت و قوی باقی می‌مانند. این امر آن‌ها را قادر به توسعه و بسیج منابعی می‌سازد که اغلب نمی‌دانستند در اختیار دارند. به عبارتی، تاب‌آوری احتمالاً بقای مناسب کسب‌وکار و استراتژی رشد است. همچنین مطالعه تاب‌آوری ممکن است اطلاعات مهمی را در مورد نحوه مواجهه کارآفرینان با موقعیت‌های متغیر و شدیداً استرس‌زا فراهم سازد (Franco et al., 2021). همین‌طور می‌توان گفت کارآفرینی یک فرایند ذاتاً پرمخاطره است. از این رو، بقای یک شرکت بستگی به چندین عامل در این حیطه و فراتر از تسلط کارآفرین دارد. یک کارآفرین، در حالی که از برخی خطرات احتمالی که ممکن است در مسیر کسب‌وکار با آن مواجه شود آگاه است، تحت تأثیر عقلانیت محدود نیز قرار می‌گیرد (Ayala & Manzano, 2014). با بحث در همین زمینه خاطر نشان می‌کنند که کارآفرینان اغلب مجبورند در بستری از اطلاعات مبهم و ناقص و پیوسته در حال تغییر تصمیمات خود را بگیرند. در نتیجه، زمانی که برخی مشکلات تأثیرگذار رخ می‌دهد کارآفرینان ممکن است همان زمان به همه اطلاعاتی که برای گرفتن بهترین تصمیمات به آن احتیاج دارند مجهز نباشند. بنابراین آن‌ها برای گرفتن تصمیماتی که در بقای شرکت تأثیرگذارند به شناخت و تجارب خود متکی می‌شوند. مثلاً، محققان دریافته‌اند که کارآفرینان گاهی تمایل به ترک یا تعطیل کردن شرکت‌هایی با عملکرد ضعیف ندارند؛ حتی زمانی که به نظر می‌رسد

آن سرمایه‌گذاری پتانسیل کمی دارد یا هیچ شانس در آینده ندارد. معلوم شده کارآفرینان هم می‌توانند بر رویدادها و اتفاقاتی که در کارشان رخ می‌دهد تأثیر بگذارند هم تحت تأثیر آن قرار بگیرند. علت آن تا حدودی این است که آن‌ها وقت و انرژی و منابع خود را صرف این کار کرده‌اند و از این رو کار را بخشی از وجود خود می‌دانند. در حالی که ممکن است این مورد صدق کند، ما این قضیه را مطرح می‌کنیم که کارآفرینانی که تاب‌آور هستند بهتر می‌توانند شرکت‌هایی با عملکرد ضعیف را هدایت کنند و آن را از ورشکستگی نجات دهند و بالاخره به موفقیت برسند. چون اراده آن‌ها برای ادامه کار ممکن است در وهله اول عزم آن‌ها را برای انجام دادن کارها نشان دهد. بنابراین، توانایی مقابله با درجه بالایی از ابهامات و وفق دادن سریع خود با تغییرات کارآفرینان را از بقیه متمایز و کارآفرینان تاب‌آور را برای رسیدن به موفقیت بهتر آماده می‌سازد (Awotoye & Singh, 2017). تاب‌آوری کارآفرینی به طور مفهومی به‌وضوح توضیح می‌دهد که چرا در برخی مواقع برخی از سرمایه‌گذاران صحنه را ترک می‌کنند، در حالی که برخی از آن‌ها برای موفقیت حرکت می‌کنند (Yemisi & Robert, 2017).

تاب‌آوری به مفاهیم رایج در مطالعه و حتی عملکرد مدیریتی در سازمان‌های مدرن تبدیل شده است. همچنین به مثابه استانداردهای عملکرد برای ارزیابی سازمان‌های خاص اغلب به صورت گذشته‌نگر در رابطه با نقش آن‌ها در موقعیت‌های بحرانی یا رویدادهای مخرب عمده به کار گرفته شده است (Bekesiene et al., 2023). توسعه شایستگی تاب‌آوری در صنعت بر این فرض استوار است که تاب‌آوری یک حالت ثابت نیست، بلکه یک فرایند مداوم یادگیری و سازگاری است. در نظر گرفتن تاب‌آوری به منزله ظرفیت فرد برای انطباق مثبت با موقعیت‌های استرس‌زا، هنگام انتخاب ایده‌آل‌ترین برنامه آموزشی تاب‌آوری و تصمیم‌گیری در مورد اینکه کدام شایستگی‌ها برای تاب‌آوری باید آموزش داده شوند، هم ابهام هم عدم اطمینان ایجاد می‌کند (Schulma et al., 2023).

تاب‌آوری کارآفرینی یک پارادایم مهم در کارآفرینی برای چندین توضیح است. اول، توانایی آن در به تصویر کشیدن فرایندهای شناختی که مشخص می‌کند چگونه یک کارآفرین به طور کامل با آزمایش‌ها و موانع مربوط به کارآفرینی و ایجاد تعهدات جدید روبه‌رو می‌شود. دوم، ارائه بینش در مورد چرایی بقای برخی شرکت‌ها در حالی که دیگران شکست می‌خورند. سوم، بررسی نشان داده است که انعطاف‌پذیری عاطفی را می‌توان ارتقا داد؛ از این رو تاب‌آوری کارآفرینی را می‌توان در کارآفرینی بیان کرد. این به کارآفرین اجازه می‌دهد در مواجهه با شرایط سخت بازار و برخوردهای غافلگیرکننده امیدوار باقی بماند (Emueje et al., 2020). بر اساس آنچه مطرح شد، در پژوهش حاضر تلاش می‌شود به یکی از حوزه‌های مهم و کلیدی سازمان‌ها در عصر جدید، یعنی تاب‌آوری کارآفرینی، پرداخته شود و چالش‌های جدید و عوامل مؤثر بر آن شناسایی شود. شکافی که در اینجا نیز به منزله حلقه مفقوده در نظر گرفته شده عوامل و استراتژی‌های مطلوب در رابطه با رویکردهای تاب‌آوری کارآفرینی و مورد توجه قرار گرفتن این چالش در محیط کسب‌وکار است که هنوز مورد مطالعه و ارزیابی جامع قرار نگرفته است و در این خصوص شکاف نظری و عملی وجود دارد. بسیاری از کسب‌وکارها در محیط پیچیده، از نظر توانمندی، قدرت رقابت و مقاومت و تاب‌آوری در مقابل عوامل محیطی خود ندارند. بنابراین این پژوهش می‌تواند راهنمای مدیران شرکت‌های مختلف در سراسر کشور باشد تا رویکردها و عوامل مختلف تاب‌آوری کارآفرینی در سازمان خود را بشناسند و بتوانند مقاومت در برابر محیط را در سازمان نهادینه سازند و سازمان خود به سمت هدف تحوّل و پیشرفت هدایت کنند.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

تاب‌آوری کارآفرینی

تاب‌آوری در روان‌شناسی اشاره به توانایی افراد برای مقابله مثبت با استرس دارد. تاب‌آوری در واقع توانایی یک فرد برای ادامه زندگی بعد از مشقت و سختی‌هاست. بیشتر تعاریف، با وجود ساختاری که به روش‌های مختلف عملیاتی می‌شود، حول محور دو مفهوم اساسی شکل می‌گیرند: ناملایمات و سازگاری مثبت. ویژگی‌های تاب‌آوری عبارت‌اند از برگشتن به حالت طبیعی بعد از عبور از سختی‌ها و حوادث بد، مقابله با سختی‌ها، و کنترل موفقیت‌آمیز چالش‌ها برای رسیدن به پیامدها و نتایج مثبت. تاب‌آوری توانایی یک فرد برای بازگشت پس از سختی و مشقت‌ها و همچنین روبه‌رو شدن با چالش‌ها به منظور رسیدن به نتایج مثبت

تعریف می‌شود (Tonis, 2015). پس لزوم یک نظریه کلی در مورد تاب‌آوری که بتواند در میان افراد مختلف و موقعیت‌های مختلف به کار برده شود وجود دارد (Abebrese, 2017).

ریچاردسون^۱ و همکارانش (۱۹۹۰) یک فرآیند از تاب‌آوری و مقاومت را مطرح کردند. این تئوری برای رویدادها و حوادث مختلف زندگی و سطوح مختلف تجزیه و تحلیل، از قبیل فردی و خانوادگی و اجتماعی، قابل کاربرد است. تاب‌آوری کارآفرینی یک فرآیند سازگاری دینامیک است که به صاحبان تجارت‌ها اجازه می‌دهد، به‌رغم شرایط سخت و نامالایم و رویدادهای بی‌ثبات‌کننده بازار، که دائم در بازار با آن مواجه می‌شوند، به راه خود ادامه دهند. تاب‌آوری کارآفرینی را می‌توان توانایی یک کارآفرین برای کنترل شرایط فردی، کنترل شرایط سخت بازار، و نیز کنترل رویدادهای بی‌ثبات‌کننده بازار تعریف کرد. کارآفرینان تاب‌آور، به جای ایستادن در برابر تغییرات، با آغوش باز آن را می‌پذیرند و برای دستیابی به اهداف و مدیریت چالش‌ها سخت تلاش می‌کنند. به‌علاوه کارآفرینان تاب‌آور از صبر و تحمل بالایی در برابر ابهام برخوردارند. کارآفرینان تاب‌آور، به جای ترس و ناامیدی، شرایط سخت را با دیدگاه مثبت می‌نگرند. تاب‌آوری به یک کارآفرین برای کنترل یک محیط کاری ناپایدار و در حال تغییر کمک می‌کند. تاب‌آوری یک ویژگی ضروری برای کارآفرینان به شمار می‌آید. چون به آن‌ها برای روبه‌رو شدن با گرفتاری یا شکست‌های کاری کمک می‌کند و این امکان را می‌دهد که حتی قوی‌تر از قبل شروع کنند. نظریه تاب‌آوری کارآفرینی از ترکیب سه منبع مختلف مباحث سرچشمه می‌گیرد. منبع اول نقش پژوهشگران اقتصادی است که به مطالعه نقش کارآفرینان در توسعه اقتصاد پرداخته‌اند. دومین منبع شامل پژوهش‌های روان‌شناسی است که موضوع آن‌ها بررسی صفات و ویژگی‌های خاصی است که کارآفرینان را از بقیه متمایز می‌سازد. سومین و آخرین منبع تحقیقات اجتماعی و رفتاری است که بر اهمیت تأثیرات محیطی بر نگرش کارآفرینان تأکید می‌کند (Togazzo, 2019). تاب‌آوری در کارآفرینی به توانایی غلبه کردن در شرایط کاری، تأثیر بالا، و حفظ رویه کاری در مواجهه با شرایط متضاد و نتایج غیرمنتظره می‌پردازد (Emueje et al., 2020).

نظریه تاب‌آوری کارآفرینی

بر اساس نظر حالاک^۲ و همکارانش (۲۰۱۸) مفهوم تاب‌آوری اولین بار در اکولوژی، که برای اشاره به سیستم‌های اجتماعی اکولوژیکی استفاده می‌شد، مورد مطالعه قرار گرفت و ظرفیت یک سیستم که قادر به تحمل عدم قطعیت‌ها و باز هم استقامت است تعریف شد. بررسی تاب‌آوری سالیان سال است که با تمرکز بر جنبه‌های مختلف ادامه دارد که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از تجارت و کارآفرینی، روان‌شناسی اجتماعی، و اقتصاد زیست‌محیطی. در چارچوب اکوسیستم‌های کارآفرینی، تاب‌آوری این‌طور تعریف می‌شود: «اندازه‌ای که یک اکوسیستم قادر است خود را از زیر بار فشارهای خارجی و بیرونی نجات دهد یا خود را با آن شرایط سازگار کند». از این رو کارآفرینان باید خود را با شرایط و نیازهای در حال تغییر وفق دهند و در برابر اختلالات به‌وجودآمده که ممکن است در کسب‌وکار منشأ درونی داشته باشد یا منشأ آن‌ها عوامل خارجی باشد، از قبیل بازار و محیطی که در آن کسب‌وکار در حال فعالیت است، پاسخگو باشند. تاب‌آوری نیز اشکال مختلفی دارد که کارآفرینان می‌توانند جنبه‌های مختلف آن را گسترش دهند و بنابراین خود را از نظر اجتماعی، شناختی، احساسی، و مالی در پیگیری کسب‌وکارشان آماده کنند. تاب‌آوری احساسی به مشارکت فرد در یک انطباق و سازگاری رفتاری مثبت بعد از شرایط ضرر و زیان (فقدان) اشاره دارد. در فقدان تاب‌آوری احساسی کافی، کارآفرین انگیزه‌ای برای تحمل فشار به‌خصوص بعد از یک شکست کاری نخواهد داشت (Roundy et al., 2017).

تاب‌آوری شناختی

به اشتیاق ناشی از تصمیمات خوش‌بینانه‌ای گفته می‌شود که کارآفرینان در رابطه با شکل‌گیری سرمایه‌گذاری جدید به دنبال موارد ناموفق قبلی هستند. که معمولاً دلیل آن می‌تواند نوآوری و خلاقیت و به‌کارگیری تفکر جسورانه در فرآیند باشد (Dewald & Bowen, 2010). تجربه مثبت در رابطه با موقعیت‌های مخاطره‌آمیز تأثیر مثبتی بر تاب‌آوری شناختی یک فرد و از این رو

تمایل او به پذیرش ریسک‌های بزرگ‌تر دارد. انعطاف‌پذیری شناختی را مانند دید نیک خط نقره‌ای در موقعیت‌های نامطلوب و در عین حال انعطاف‌پذیر ماندن در روش‌های حل مسئله می‌دانند. از سوی دیگر، سبک توضیحی-شناختی به این شکل تعریف می‌شود: «سرزنش کردن جایی که واقعاً درست و به‌جاست، به جای سرزنش کردن غیر ضروری خود و دیگران»؛ که هر دوی آن‌ها می‌توانند بر تاب‌آوری تأثیر بگذارند. این نشان می‌دهد تاب‌آوری شناختی بر اساس تفاسیر و تعاریف از تغییراتی برخوردار است؛ گرچه بر اساس خوش‌بینی توأم با آن سازگاری‌هایی نیز وجود دارد (Bellengr et al., 2010).

تاب‌آوری اجتماعی

به توانایی کارآفرین برای توسعه و تقویت ارتباطات و شبکه‌هایی که می‌توانستند به علت سرمایه‌گذاری‌های ناموفق قبلی در وضعیت بدتری قرار گیرند مربوط می‌شود. همچنین، از این ایده حمایت می‌کنند که شبکه‌سازی و همچنین برخورداری از یک شبکه حرفه‌ای حمایت‌کننده از مریمان و درک اینکه تغییر همواره امری اجتناب‌ناپذیر است و دیدن بحران به عنوان یک سنگ زیرپا می‌تواند انعطاف‌پذیری کارآفرینی را تقویت کند. بالنگر-برونینگ و جانسون (۲۰۱۰) نیز خاطرنشان می‌کنند که جست‌وجو و یادگیری از تجارب الگوهای تاب‌آور و نیز توسعه و تقویت دوستی‌ها می‌تواند بر تاب‌آوری تأثیر بگذارد. بنابراین تاب‌آوری اجتماعی بر اساس روابط و شبکه‌های حمایت‌کننده یک کارآفرین شکل می‌گیرد (Hayward et al., 2010).

تاب‌آوری مالی

به توانایی و ظرفیت کارآفرین جهت بسیج و آماده شدن برای تأمین بودجه و سرمایه در سرمایه‌گذاری‌های بعدی خود بر اساس آنچه از سرمایه‌گذاری‌های قبلی یاد گرفته‌اند اشاره دارد (Ungar et al., 2008). دسترسی داشتن به منابع مادی به شکل کمک‌های مالی، آموزشی، پزشکی، و اشتغال و نیز دسترسی به غذا و پوشاک و سرپناه نیز ممکن است بر تاب‌آوری یک کارآفرین تأثیر بگذارد. بر اساس مدلی که مانزو^۱ و همکارانش (۲۰۰۸) مطرح کردند، این مسئله ارتباط بسیار نزدیکی با تدبیر دارد. به هر حال، اشکال مختلف تاب‌آوری که به‌اجمال توضیح داده شدند، به دلیل اینکه نتوانسته‌اند به اندازه کافی نحوه تأثیرگذاری تفاوت‌های فرهنگی و زمینه‌ای را بر تاب‌آوری بررسی کنند، مورد انتقاد قرار گرفته‌اند. تاب‌آوری نظریه‌ای است دارای ابعاد مختلف با تأثیرات گوناگون دیگر، از قبیل موضوعات زمینه‌ای و جمعیت‌شناختی و نیز عوامل بیولوژیکی. طبق نظر ماستن^۲ و همکارانش (۲۰۱۴) بررسی‌ها و شناخت جامعه، از جمله فرهنگ و ملیت، ممکن است به ترویج تاب‌آوری در افراد کمک کند. بنابراین تاب‌آوری ممکن است با ترکیب توانایی افراد برای هدایت مسیرشان به سمت منابع فرهنگی، روان‌شناسی، اجتماعی، و فیزیکی که رفاه آن‌ها را حفظ می‌کند و همچنین توانایی آن‌ها، چه به صورت فردی چه به صورت جمعی، جهت مذاکره برای دسترسی و تجربه کردن این منابع به روش‌های معنادار فرهنگی بهتر درک شود. تحقیقات در جوامع مختلف پیوسته به تفاوت‌ها در معنای تفسیرشده از چگونگی تفسیر تجربیات مشابه و نیز نقش عمیقی که فرهنگ در شکل دادن به انتظارات و مواجهه‌ها و پاسخ‌های پاسخ‌دهندگان ایفا می‌کند اشاره دارد. این بر این موضوع تأکید دارد که چگونه بسترهای مختلف فرهنگی ممکن است به طور متمایز بر عوامل تأثیرگذار بر تاب‌آوری در سطح فردی تأثیر بگذارند (Mastan et al., 2014).

ویژگی‌های تاب‌آوری کارآفرینی

ویژگی‌های تاب‌آوری کارآفرینی عبارت‌اند از سرسختی، تدبیر، خوش‌بینی. سرسختی به توانایی یک کارآفرین برای اعمال کنترل شخصی و منتظر نماندن برای حمایت شدن از طرف شخص دیگر اشاره دارد. تدبیر به مهارت و توانایی و منابع در اختیار کارآفرین برای مدیریت شرایط نامطلوب اشاره دارد. خوش‌بینی به توانایی کارآفرین به داشتن یک نگرش مثبت به‌رغم شرایط سخت اشاره دارد. خوش‌بینی به کارآفرین کمک می‌کند از اشتباهات گذشته‌اش درس بگیرد و آن اشتباهات را به جای شکست به منزله یک فرصت بداند. تاب‌آوری کارآفرینی عبارت است از: ۱. توانایی کارآفرین برای مقابله با بی‌ثباتی و تغییرات در محیط کار؛

۲. توانایی کارآفرین برای حفظ سلامتی و انرژی خود به‌رغم فشارهای کاری دائمی که دارد؛ ۳. توانایی کارآفرین برای بازگشت از سختی‌ها و شکست‌های فردی و کاری؛ و ۴. تغییر به یک سبک جدید مدیریت کار اگر راه‌های قبلی جواب ندهد. ویژگی‌های دیگر مربوط به تاب‌آوری کارآفرینی عبارت است از: توانایی مدیریت تکانه‌ها و احساسات قوی، توانایی برنامه‌ریزی واقعی، اعتماد به نفس، داشتن یک تصویر مثبت از خود، مهارت‌های ارتباطی (Ali Seraj et al., 2022). از نظر تئوری، تاب‌آوری کارآفرینی را می‌توان بر اساس ویژگی‌های شخصیتی کارآفرین و نظریهٔ اسناد به ویژگی روان‌شناختی ربط داد. نظریهٔ صفت بر این استدلال است که کارآفرینان دارای برخی ویژگی‌های شخصی و صفات مشخص هستند. این صفات عبارت‌اند از: مهارت‌های خلاق و نوآوری، تمایل به ریسک کردن، توانایی تأسیس یک سازمان و مدیریت آن به‌طور مؤثر، پشتکار، تاب‌آوری، و پیش‌بینی‌پذیری. تاب‌آوری کارآفرینی را همچنین می‌توان به نظریهٔ اسناد نیز ربط داد. نظریهٔ اسناد یک نظریهٔ انگیزشی است که به این می‌پردازد که چگونه یک فرد بر اساس انگیزه‌های خود برای یافتن علت و دانش خود از محیط معنای یک رویداد را می‌سازد. موفقیت و شکست در کارآفرینی را می‌توان به سه بعد نسبت داد. این‌ها منبعی از علیت و ثبات و کنترل‌پذیری هستند. کارآفرینان نتیجهٔ یک رویداد را داخل یا خارج از کنترل شخصی خود تصور می‌کنند. آن‌ها تمایل دارند موفقیت و همچنین شکست را فقط به خود و اعمال خود نسبت دهند. یک عامل اساسی مهم برای محرک کارآفرینی تاب‌آوری است (Ali Seraj et al., 2022).

پیشینه پژوهش

حمزه‌لو و همکارانش (۱۴۰۱) در پژوهشی تحت عنوان «طراحی مدل پویای سیستم در زنجیرهٔ تأمین تاب‌آور کسب‌وکار دارو (شاهد تجربی: شرکت دارویی برکت)» پرداختند. نتایج حاصل از پژوهش حاکی از آن بود که برای رسیدن به بالاترین میزان تاب‌آوری زنجیره بهترین تصمیم اجرای هم‌زمان سه استراتژی سرمایه‌گذاری و توسعهٔ سرمایهٔ انسانی و تسریع در تکمیل پروژه‌های در دست اجرا بر اساس اولویت‌بندی است. فرانکو و همکارانش (۲۰۲۱) در پژوهشی به بررسی تأثیر عوامل شکست بر تاب‌آوری کارآفرینی در شرکت‌های اندازه‌های میکرو و کوچک و متوسط (MSMEs) پرداختند. نتایج حاصل از پژوهش حاکی از آن بود که کارآفرینان شکست خود را در فعالیت‌هایشان به شرایط مالی و عوامل محیطی خارجی از قبیل بحران اقتصادی و تغییرات در قوانین کشور ربط می‌دهند. به هر حال این کارآفرینان افرادی مقاوم و تاب‌آور در نظر گرفته می‌شوند. زیرا توانایی کافی برای مقاومت در مقابل بازار ملی و حس عمیقی به خوش‌بینی دارند. این پژوهش نشان می‌دهد شرکت‌های اندازه‌های میکرو و کوچک و متوسط تأثیر معناداری بر برخی ابعاد تاب‌آوری کارآفرینی دارند. در سطح کاربردی، این مطالعه می‌تواند ابزاری باشد برای کمک به تصمیم‌گیری در تخصیص منابع برای افزایش تاب‌آوری در کشورهای در حال توسعه. ویوچنگ^۱ و همکارانش (۲۰۲۳) در پژوهشی تحت عنوان «عوامل شکست بر تاب‌آوری کارآفرینی در شرکت‌های کوچک و متوسط» به این موضوع پرداختند. نتایج حاصل از پژوهش حاکی از آن بود که کارآفرینان شکست فعالیت‌های خود را با عوامل محیطی بیرونی، مانند بحران‌های اقتصادی و تغییرات در قوانین ایالتی، مرتبط می‌دانند. علاوه بر این، بین ابعاد تاب‌آوری و موفقیت کارآفرینان و نیز تفاوت‌های جنسیتی ارتباط وجود دارد. زنان بیشتر از مردان به موفقیت خوش‌بین هستند. این امر در موفقیت کسب‌وکار تأثیر خواهد داشت. ماتوس و همکارانش (۲۰۱۴) در پژوهشی تحت عنوان «عوامل تاب‌آوری سازمانی استارت‌آپ‌ها: یک مطالعهٔ موردی اکتشافی» به مطالعه پرداختند. نتایج حاصل از پژوهش حاکی از آن بود که یافته‌های اصلی به ضرورت توسعهٔ مهارت‌های چابکی در اکوسیستم‌های استارت‌آپی اشاره می‌کند. همچنین سازمان‌های تاب‌آور با داشتن ویژگی توانایی پیش‌بینی، پاسخ، انطباق، و بازیابی از یک رویداد مخرب مشخص می‌شوند. منحصربه‌فرد بودن این مطالعه به مشارکت آن در تحریک بحث‌های مبتنی بر داده در مورد لزوم اجرای برنامه‌هایی برای مهارت‌دهی مجدد استارت‌آپ‌ها در زمینهٔ اکوسیستم آن‌ها مربوط می‌شود.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از حیث ماهیت و روش توصیفی-پیمایشی است. این پژوهش بر پایهٔ پژوهش‌های آمیخته و به صورت کیفی و کمی انجام شده است. از آنجا که پژوهش حاضر به صورت آمیخته و با رویکرد کیفی و کمی است، لازم است این

بخش به تفکیک بخش کیفی و کمی بررسی شود. جامعه آماری پژوهش در بخش کیفی و کمی خبرگان بودند؛ مشتمل بر استادان دانشگاه در رشته کارآفرینی، بازاریابی، مدیریت، روان‌شناسی و افراد کارآفرین. اعضای نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. از آنجا که واحد تحلیل نمونه در این پژوهش افراد هستند، بر اساس اصل کفایت نظری ۳۰ نفر به عنوان نمونه پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند؛ بدین شکل که داده‌ها از اعضای نمونه و بر اساس اصل کفایت نظری تا سرحد اشباع داده‌ها جمع‌آوری شد. در بخش کیفی ابزار گردآوری اطلاعات مصاحبه نیمه‌ساختاریافته مشتمل بر نه سؤال اصلی بود که بر اساس پیشینه موضوع و با مشاوره استادان آشنا با موضوع، که اشراف اطلاعاتی در این حوزه داشتند، سؤالات مصاحبه تدوین شد. در ارتباط با آزمون روایی و پایایی ابزار در بخش کیفی گفتنی است که روایی و پایایی مصاحبه‌ها با استفاده از ضریب روایی محتوای نسبی^۱ و آزمون درون‌کدگذار و میان‌کدگذار تأیید شد. در خصوص چگونگی انجام دادن مصاحبه‌ها گفتنی است برخی از مصاحبه‌ها به صورت حضوری و برخی دیگر به شکل تلفنی انجام شد. این مصاحبه‌ها در یک بازه سی تا چهل دقیقه‌ای انجام شد و از نمونه پژوهش درباره عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی سؤالات پرسیده شد. همچنین ابزار گردآوری داده‌ها در بخش کمی پرسشنامه دلفی‌فازی بود که در حقیقت برآیند نتایج کیفی پژوهش است؛ بدین صورت که پس از کدگذاری و شناسایی عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی، این عوامل به منظور پاسخگویی خبرگان در قالب پرسشنامه طراحی شد و در اختیار ایشان قرار گرفت. خبرگان نظرات خود را در قالب طیف خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم، و خیلی کم درباره عوامل ابراز کردند. در خصوص چگونگی توزیع و گردآوری داده‌های این بخش گفتنی است که برخی پرسشنامه‌ها به صورت ایمیلی و برخی دیگر به صورت حضوری به خبرگان داده شد. در ارتباط با آزمون روایی و پایایی ابزار بخش کمی نیز باید گفت روایی و پایایی پرسشنامه با استفاده از روایی محتوا و آزمون مجدد تأیید شد. بدین منظور از پنج نفر از استادان آشنا با موضوع درخواست شد نظرات خود را مبنی بر داشتن روایی لازم پرسشنامه ابراز کنند که نظرات ایشان مبتنی بر ضروری بودن همه سؤالات بود. به علاوه برای آزمون پایایی از پنج نفر از خبرگان درخواست شد بار دیگر به پرسشنامه‌ها پاسخ دهند و پس از جمع‌آوری داده‌های این مرحله پاسخ‌ها از طریق آزمون همبستگی تحلیل شد که نتایج نشان‌دهنده همبستگی ۷۳ درصدی پاسخ‌ها در دو مرحله بود و نشان از تأیید پایایی به روش بازآزمون داشت. در ارتباط با روش تحلیل داده‌ها و نرم‌افزار مورد استفاده در بخش کیفی باید گفت داده‌های کیفی با استفاده از نرم‌افزار اتلس‌تی^۲ و روش کدگذاری تحلیل شد و انواع رفتارهای توانمندساز رهبران شناسایی شدند. از آنجا که بسیاری از مصاحبه‌شوندگان عیناً به عبارات مورد نظر محقق اشاره کرده بودند از روش کدگذاری زنده^۳ برای تحلیل در این مرحله استفاده شد. کدگذاری زنده مواقعی کاربرد دارد که در متن مصاحبه‌ها عبارات مرتبط با موضوع عیناً مورد اشاره قرار گرفته باشد. به علاوه در بخش کمی پژوهش روش تحلیل اطلاعات تکنیک دلفی‌فازی بود. در خصوص چرایی استفاده از این روش گفتنی است که یکی از ابزارهای قدرتمند برای شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مرتبط با یک مفهوم روش دلفی‌فازی است. بنابراین در بخش کمی با استفاده از روش دلفی‌فازی تعیین اولویت عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی انجام پذیرفت و مهم‌ترین عوامل مشخص شد.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های جمعیت‌شناختی

مشخصات اعضای نمونه در جدول ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه

جنسیت	فراوانی	سابقه کار	فراوانی	مدرک تحصیلی	فراوانی	شغل	فراوانی
مرد	۲۲	کمتر از ۱۰	۵	کارشناسی	۳	استاد	۱۵
زن	۸	۱۱ تا ۲۰	۱۴	کارشناسی‌ارشد	۱۰	کارآفرین	۱۵
		بالاتر از ۲۰	۱۱	دکتری	۱۷		

1. CVR

2. Atlas.ti

3. live coding

یافته‌های بخش کیفی

در این پژوهش با استفاده از مصاحبه با خبرگان مجموعه‌ای از عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی شناسایی شد. این امر با بررسی متون مصاحبه‌ها با کمک نرم‌افزار اتلس تی و روش کدگذاری انجام شد. بر این اساس مصاحبه پژوهش، که مشتمل بر نه سؤال اصلی بود، پس از ارائه توضیحات لازم به اعضای نمونه توسط محققان انجام شد. پس از آن متن مصاحبه‌های انجام‌شده با استفاده از روش کدگذاری و با کمک نرم‌افزار اتلس تی تحلیل شد. با توجه به مطالب پیش‌گفته عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی در جدول ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲. عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی

عوامل	کدها	عوامل	کدها
ذهنیت رشد	A9	میزان سرمایه روان‌شناختی کارآفرین	A1
قابلیت‌های داینامیکی کارآفرین	A10	اشتیاق کارآفرین	A2
هوش هیجانی	A11	ظرفیت انعطاف‌پذیری کارآفرین	A3
ریسک‌پذیری	A12	سازگاری با موقعیت‌های پویا	A4
توانش مقابله با ناملازمتی‌ها	A13	ثبات عاطفی	A5
سهولت فرآیند بازیابی و احیا	A14	تجربه‌پذیری	A6
ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی حامی	A15	اعتقاد به پارادوکس شکست-موفقیت	A7
		شخصیت با ثبات	A8

یافته‌های بخش کمی

تعریف متغیرهای زبانی: در پژوهش حاضر، پس از مصاحبه با خبرگان، عوامل در قالب پرسشنامه با هدف کسب نظر خبرگان راجع به میزان موافقت آن‌ها با عوامل طراحی شد و خبرگان از طریق متغیرهای کلامی خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، و خیلی زیاد میزان موافقت خود را ابراز کردند. از آنجا که خصوصیات متفاوت افراد بر تعابیر ذهنی آن‌ها درباره متغیرهای کیفی اثرگذار است، با تعریف دامنه متغیرهای کیفی، خبرگان با ذهنیت یکسان به سؤال‌ها پاسخ دادند. این متغیرها با توجه به جدول ۳ به شکل اعداد فازی مثلثی تعریف شده‌اند. در جدول ۲ نیز نحوه تبدیل متغیرهای کلامی به عدد فازی مثلثی و عدد فازی قطعی شده نشان داده شده است.

جدول ۳. جدول اعداد فازی مثلثی (حیبی و همکاران، ۱۴۰۰)

متغیرهای کلامی	عدد فازی مثلثی	عدد فازی قطعی شده
خیلی زیاد	(۰,۷۵, ۱,۱)	۰,۷۵
زیاد	(۰,۵, ۰,۷۵, ۱)	۰,۵۶۲۵
متوسط	(۰,۲۵, ۰,۵, ۰,۷۵)	۰,۳۱۲۵
کم	(۰, ۰,۲۵, ۰,۵)	۰,۰۶۲۵
خیلی کم	(۰, ۰, ۰,۲۵)	۰,۰۶۲۵

اعداد فازی قطعی شده در جدول ۳ با استفاده از رابطه مینکوسکی به شکل رابطه ۱ محاسبه شده‌اند:

$$x = m + \frac{\beta - \alpha}{4} \quad (1)$$

β : حد بالای عدد فازی مثلثی، α : حد وسط عدد فازی مثلثی، m : حد پایین عدد فازی مثلثی.

نظرسنجی مرحله اول: در نظرسنجی مرحله اول عوامل شناسایی شده در مرحله مصاحبه در قالب پرسشنامه در اختیار خبرگان قرار گرفت و با توجه به گزینه پیشنهادی و متغیرهای زبانی تعریف شده نتایج حاصل از بررسی پاسخ‌های قیدشده در پرسشنامه برای به دست آوردن میانگین فازی مؤلفه‌ها مورد تحلیل قرار می‌گیرند.

جدول ۴. نتایج شمارش پاسخ‌های مرحله نخست نظرسنجی

متغیرها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
میزان سرمایه روان‌شناختی کارآفرین	۱۲	۸	۵	۵	۰
اشتیاق کارآفرین	۲۰	۸	۲	۰	۰
ظرفیت انعطاف‌پذیری کارآفرین	۱۳	۱۰	۵	۲	۰
سازگاری با موقعیت‌های پویا	۱۸	۷	۲	۲	۱
ثبات عاطفی	۱۰	۶	۵	۴	۵
تجربه‌پذیری	۹	۱۰	۶	۲	۳
اعتقاد به پارادوکس شکست- موفقیت	۱۱	۱۰	۴	۱	۴
شخصیت باثبات	۵	۱۵	۶	۴	۰
ذهنیت رشد	۲۱	۵	۳	۱	۰
قابلیت‌های دینامیکی کارآفرین	۱۴	۹	۳	۲	۲
هوش هیجانی	۷	۹	۴	۵	۵
ریسک‌پذیری	۱۳	۵	۶	۳	۳
توانش مقابله با ناملایمتی‌ها	۱۹	۶	۳	۲	۰
سهولت فرایند بازیابی و احیا	۲۲	۴	۲	۱	۱
ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی حامی	۱۵	۵	۳	۴	۳

بعد از مشخص شدن تعداد پاسخ‌های داده‌شده به هر عامل و بعد از محاسبه میانگین فازی مثلثی برای عوامل از فرمول مینکووسکی، اعداد فازی قطعی‌شده برای هر مؤلفه محاسبه شد. نتایج حاصل از میانگین فازی و فازی‌زدایی مؤلفه‌ها به شرح جدول ۵ است.

جدول ۵. میانگین دیدگاه‌های خبرگان حاصل از نظرسنجی مرحله اول

عوامل	میانگین فازی مثلثی (m, α , β)	فازی‌زدایی
میزان سرمایه روان‌شناختی کارآفرینی	(۰/۳۸، ۰/۵۸، ۰/۷۰)	-/۴۱۵
اشتیاق کارآفرینی	(۰/۵۲، ۰/۷۲، ۰/۷۹)	-/۵۴۳
ظرفیت انعطاف‌پذیری کارآفرینی	(۰/۴۳، ۰/۶۳، ۰/۷۵)	-/۴۶۱
سازگاری با موقعیت‌های پویا	(۰/۴۷، ۰/۶۶، ۰/۷۵)	-/۴۹۳
ثبات عاطفی	(۰/۳۱، ۰/۴۸، ۰/۶۲)	-/۳۵۱
تجربه‌پذیری	(۰/۳۵، ۰/۵۴، ۰/۶۸)	-/۳۹۳
اعتقاد به پارادوکس شکست- موفقیت	(۰/۳۸، ۰/۵۶، ۰/۶۸)	-/۴۱۷
شخصیت باثبات	(۰/۳۴، ۰/۵۴، ۰/۷۱)	-/۳۸۶
ذهنیت رشد	(۰/۵۱، ۰/۷۱، ۰/۷۷)	-/۵۲۸
قابلیت‌های دینامیکی کارآفرین	(۰/۴۲، ۰/۶۱، ۰/۷۲)	-/۴۵۲
هوش هیجانی	(۰/۲۹، ۰/۴۵، ۰/۶۱)	-/۳۲۹
ریسک‌پذیری	(۰/۳۷، ۰/۵۵، ۰/۶۶)	-/۴۰۰
توانش مقابله با ناملایمتی‌ها	(۰/۴۸، ۰/۶۸، ۰/۷۶)	-/۵۰۵
سهولت فرایند بازیابی و احیا	(۰/۵۱، ۰/۷۰، ۰/۷۶)	-/۵۲۷
ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی حامی	(۰/۳۹، ۰/۵۷، ۰/۶۷)	-/۴۱۷

پس از مرحله اول نظرسنجی، لازم است مرحله دوم نیز انجام شود تا نتایج هر دو مرحله با هم مقایسه و نتیجه مشخص شود. **نظرسنجی مرحله دوم:** در نظرسنجی مرحله دوم نتایج شمارش پاسخ‌های داده‌شده به مؤلفه‌های شناسایی‌شده به شرح جدول ۶ است.

جدول ۶. نتایج شمارش پاسخ‌های مرحله دوم نظرسنجی

متغیرها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
میزان سرمایه روان‌شناختی کارآفرینی	۱۰	۱۰	۵	۵	۰
اشتیاق کارآفرینی	۲۱	۷	۱	۱	۰
ظرفیت انعطاف‌پذیری کارآفرینی	۱۴	۱۱	۳	۲	۰
سازگاری با موقعیت‌های پویا	۱۹	۸	۱	۱	۱
ثبات عاطفی	۱۲	۴	۴	۷	۳
تجربه‌پذیری	۱۱	۸	۵	۳	۳
اعتقاد به پارادوکس شکست- موفقیت	۱۵	۸	۲	۲	۳
شخصیت باثبات	۸	۱۴	۵	۲	۱
ذهنیت رشد	۲۳	۴	۲	۱	۰
قابلیت‌های دینامیکی کارآفرین	۱۶	۷	۳	۲	۲
هوش هیجانی	۷	۵	۸	۶	۴
ریسک‌پذیری	۱۵	۳	۵	۴	۳
توانش مقابله با ناملایمتی‌ها	۲۱	۵	۲	۱	۱
سهولت فرایند بازیابی و احیاء	۲۱	۵	۳	۰	۱
ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی حامی	۱۷	۴	۲	۰	۷

پس از مشخص شدن تعداد پاسخ‌های داده‌شده به هر مؤلفه در مرحله دوم و بعد از محاسبه میانگین فازی مثلی برای مؤلفه‌ها از فرمول مینکووسکی، اعداد فازی قطعی شده برای هر مؤلفه محاسبه می‌شود. نتایج حاصل از میانگین فازی و فازی‌زدایی مؤلفه‌ها در مرحله دوم به شرح جدول ۷ است.

جدول ۷. میانگین دیدگاه‌های خبرگان حاصل از نظرسنجی مرحله دوم

عوامل	میانگین فازی مثلی (m, α, β)	فازی‌زدایی
میزان سرمایه روان‌شناختی کارآفرینی	(۰/۳۷، ۰/۵۷، ۰/۷۰)	۰/۴۰۵
اشتیاق کارآفرینی	(۰/۵۲، ۰/۷۲، ۰/۷۹)	۰/۵۴۲
ظرفیت انعطاف‌پذیری کارآفرینی	(۰/۴۵، ۰/۶۵، ۰/۷۶)	۰/۴۷۹
سازگاری با موقعیت‌های پویا	(۰/۵، ۰/۶۹، ۰/۷۷)	۰/۵۱۸
ثبات عاطفی	(۰/۳۲، ۰/۵، ۰/۶۲)	۰/۳۵۴
تجربه‌پذیری	(۰/۳۶، ۰/۵۴، ۰/۶۷)	۰/۳۹۶
اعتقاد به پارادوکس شکست- موفقیت	(۰/۴۲، ۰/۶، ۰/۷)	۰/۴۵۱
شخصیت باثبات	(۰/۳۸، ۰/۵۸، ۰/۷۲)	۰/۴۲۲
ذهنیت رشد	(۰/۵۳، ۰/۷۳، ۰/۷۸)	۰/۵۴۵
قابلیت‌های دینامیکی کارآفرین	(۰/۴۳، ۰/۶۲، ۰/۷۲)	۰/۴۶۲
هوش هیجانی	(۰/۲۶، ۰/۴۳، ۰/۵۹)	۰/۳۰۲
ریسک‌پذیری	(۰/۳۷، ۰/۵۶، ۰/۶۶)	۰/۴۰۳
توانش مقابله با ناملایمتی‌ها	(۰/۵، ۰/۷، ۰/۷۶)	۰/۵۲۱
سهولت فرایند بازیابی و احیاء	(۰/۵۱، ۰/۷۰، ۰/۷۷)	۰/۵۲۸
ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی حامی	(۰/۴۱، ۰/۵۶، ۰/۶۵)	۰/۴۳۴

پس از اینکه هر دو مرحله نظرسنجی انجام شد، لازم است اختلاف میان میانگین فازی‌زدایی شده عوامل بررسی و تحلیل شود. بررسی اختلاف میانگین فازی‌زدایی شده عوامل در مرحله اول و دوم به شرح جدول ۸ است.

جدول ۸. اختلاف میانگین فازی زدایی شده مرحله اول و دوم نظرسنجی

عوامل	میانگین مرحله اول	میانگین مرحله دوم	اختلاف میانگین
میزان سرمایه روان شناختی کارآفرینی	۰/۴۱۵	۰/۴۰۵	۰/۰۱
اشتیاق کارآفرینی	۰/۵۴۳	۰/۵۴۲	۰/۰۰۱
ظرفیت انعطاف پذیری کارآفرینی	۰/۴۶۱	۰/۴۷۹	۰/۰۱
سازگاری با موقعیت های پویا	۰/۴۹۳	۰/۵۱۸	۰/۰۲
ثبات عاطفی	۰/۳۵۱	۰/۳۵۴	۰/۰۰۳
تجربه پذیری	۰/۳۹۳	۰/۳۹۶	۰/۰۰۳
اعتقاد به پارادوکس شکست- موفقیت	۰/۴۱۷	۰/۴۵۱	۰/۰۳
شخصیت باثبات	۰/۳۸۶	۰/۴۲۲	۰/۰۳
ذهنیت رشد	۰/۵۲۸	۰/۵۴۵	۰/۰۱
قابلیت های دینامیکی کارآفرین	۰/۴۵۲	۰/۴۶۲	۰/۰۱
هوش هیجانی	۰/۳۲۹	۰/۳۰۲	۰/۰۲
ریسک پذیری	۰/۴۰۰	۰/۴۰۳	۰/۰۰۳
توانش مقابله با ناملایمتی ها	۰/۵۰۵	۰/۵۲۱	۰/۰۱
سهولت فرایند بازیابی و احیا	۰/۵۲۷	۰/۵۲۸	۰/۰۰۱
ارتباطات و شبکه های اجتماعی حامی	۰/۴۱۷	۰/۴۳۴	۰/۰۱

با توجه به دیدگاه های ارائه شده در مرحله اول و مقایسه آن با نتایج مرحله دوم، در صورتی که اختلاف بین میانگین فازی زدایی شده در دو مرحله کمتر از ۰/۱ باشد، فرایند نظرسنجی متوقف می شود. با توجه به اینکه اختلاف میانگین فازی زدایی شده نظر خبرگان در دو مرحله کمتر از ۰/۱ است، خبرگان در مورد عوامل مؤثر بر تقویت تاب آوری کارآفرینی به اجماع رسیدند و نظرسنجی در این مرحله متوقف شد. این بدان معنی است که خبرگان به عوامل مؤثر بر تقویت تاب آوری کارآفرینی در پژوهش نگاه تقریباً یکسانی داشته اند. با توجه به مطالب بیان شده، اولویت همه عوامل در قالب نمودار ۱ نشان داده شده است.

نمودار ۱. وزن نهایی عوامل

در اولویت بندی عوامل مؤثر بر تقویت تاب آوری کارآفرینی از میانگین فازی شده مرحله دوم استفاده شده است؛ یعنی هر عواملی که میانگین فازی زدایی شده آن بیشتر باشد در اولویت اول قرار دارد.

بحث و نتیجه

امروزه تحولات و تغییرات گسترده‌ای در دنیای کسب‌وکار ایجاد شده است که ابعاد و ساختار سازمان‌ها را تحت تأثیر قرار داده و الزامات بدیعی را پدید آورده است. از این رو نقش کارآفرینان نسبت به گذشته به شکل قابل توجهی تغییر کرده است. کارآفرینان برای بقا و باقی ماندن در این ناپایداری‌ها باید مهم‌ترین ابزار مقاومتی خود را، که همان تاب‌آوری است، توانمند سازند. به‌کارگیری استراتژی تاب‌آوری و تلاش جهت تقویت آن شرایط مطلوبی را برای تحمل کردن و ایستادگی در برابر بی‌ثباتی‌ها فراهم می‌سازد؛ طوری که آن‌ها با توجه به اشتیاق و انگیزه درونی‌شان علاقه‌مند به رویارویی با چالش‌های تازه‌تری می‌شوند و اشتیاق را به عنوان یک احساس مثبت شدید توأم با فرصت‌های مربوط به سرمایه‌گذاری و نیز نوعی تحریک برای غلبه بر مشکلات و موانع تعریف می‌کنند. از طرفی ذهنیت کارآفرینان همیشه به دنبال دریافت و پذیرش شرایطی برای رشد و توسعه است. همچنین هیچ زمان شکست را نمی‌پذیرند و از آن درس می‌گیرند. بنابراین، به‌کارگیری عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی روشی نوین و تأثیرگذار در ارتقای کارآفرینان و بقای سازمان‌هاست. عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری مجموعه‌ای از روش‌ها و تدابیر است که کارآفرینان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و آن‌ها را قادر می‌سازد در هر شرایطی از تغییرات سازگاری و انعطاف‌پذیری را به کار گیرند و همین‌طور بتوانند شرایط آینده را پیش‌بینی کنند. سازمان‌هایی از جمله شرکت‌های دانش‌بنیان، که تاب‌آوری کارآفرینان برای آن‌ها در اولویت قرار دارد، به مزایای بسیاری دست خواهند یافت؛ از جمله افزایش سطح سازگاری و انعطاف‌پذیری، افزایش مقاومت و دوام آوردن در شرایط نامطلوب، عدم پذیرش شکست، افزایش روحیه قوی، افزایش انگیزه و تمایل درونی برای ایستادگی، مبارزه با مشکلات و درس گرفتن از آن‌ها، و افزایش بهره‌وری و سطح عملکرد. بنابراین پژوهش حاضر با هدف شناخت عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی صورت پذیرفت.

نتایج پژوهش مشتمل بر شناسایی عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی و تعیین اولویت این عوامل است. نتایج پژوهش نشان‌دهنده آن است که عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی عبارت‌اند از: میزان سرمایه روان‌شناختی کارآفرینی، اشتیاق کارآفرینی، ظرفیت انعطاف‌پذیری کارآفرین، سازگاری با موقعیت‌های پویا، ثبات عاطفی، تجربه‌پذیری، اعتقاد به پارادوکس شکست. موفقیت، شخصیت باثبات، ذهنیت رشد، قابلیت‌های دینامیکی کارآفرینی، هوش هیجانی، ریسک‌پذیری، توانش مقابله با ناملايمات، سهولت فرایند بازیابی و احیا، و همچنین ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی حامی. همچنین نتایج پژوهش بیانگر تعیین اولویت و اهمیت عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی است. از این رو به ترتیب مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی اشتیاق کارآفرینی، ذهنیت رشد، سهولت فرایند بازیابی و احیا، و همچنین توانش مقابله با ناملايمات هستند. به منظور مقایسه نتایج و یافته‌های پژوهش با پژوهش‌های صورت‌گرفته در خصوص وجوه اشتراک پژوهش حاضر با دیگر پژوهش‌های صورت‌گرفته باید گفت پژوهش حاضر با مطالعه دوچک (۲۰۱۸) هم‌خوانی دارد و وجه اشتراک هر دو پژوهش پرداختن به تقویت تاب‌آوری است. به‌علاوه نتایج این پژوهش با نتایج مطالعه سینگ و درنوسک (۲۰۰۹) هم‌خوانی دارد. این پژوهشگران نیز خوش‌بینی در میان شکست را عاملی مهم در تقویت تاب‌آوری کارآفرینی می‌دانند. همچنین این پژوهش با پژوهش کاردون و همکارانش (۲۰۰۹) در معرفی اشتیاق به منزله عامل تقویت تاب‌آوری هم‌خوان است. در نهایت در خصوص وجه نوآوری و سهم دانش‌افزایی پژوهش باید گفت این پژوهش به شناسایی عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی پرداخته است که تا پیش از این در پژوهش‌های دیگر به این مسئله پرداخته نشده بود.

در خصوص کاربردهای عملی پژوهش گفتنی است که این پژوهش مجموعه‌ای از عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری کارآفرینی را بر اساس اکوسیستم و زیست‌بوم سازمانی داخل کشور شناسایی کرده است که کارآفرینان بتوانند از طریق این عوامل اهتمام خود را در جهت تقویت تاب‌آوری به کار گیرند. به عبارتی، در این پژوهش مشخص شد تقویت عوامل مؤثر بر تاب‌آوری کارآفرینی از جمله تلاش‌هایی است که کارآفرینان برای عقب‌نماندن از محیط متغیر رقابتی انجام می‌دهند.

پیشنادهای پژوهش

با توجه به نتایج پژوهش و انواع عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری شناسایی شده، بخشی از راهکارهای مهمی که در این زمینه می‌توان دنبال کرد در ادامه ارائه می‌شود:

یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده آن است که یکی از عوامل مهم مؤثر بر تقویت تاب‌آوری ذهنیت رشد است. در این زمینه پیشنهاد می‌شود کارآفرینان به جای فرار از شرایط مبهم و نامطمئن جهت کسب تجربیات بیشتر به دنبال استقبال از آن باشند، چالش‌ها را هیجان‌انگیز و جذاب بدانند، و زمینه لازم را برای پذیرش آن‌ها جهت رشد و توسعه فراهم آورند.

جهت تقویت ذهنیت رشد در کارآفرینان عواملی همچون پذیرش نقص خود، شجاعت در برابر چالش‌ها، توجه به افکار و حرف‌های خود، پذیرش مسئولیت رفتار و اعمال خود، انتقادپذیر بودن زمینه مناسبی را فراهم می‌سازند.

نتایج پژوهش حاکی از آن است که سهولت فرایند بازیابی و احیا نقش مهمی در تقویت تاب‌آوری دارد. از این رو پیشنهاد می‌شود کارآفرینان از شکست‌ها درس بگیرند و در برابر آن‌ها مقاوم باشند. همچنین با مرور بر روند گذشته به تجربیات خود بیفزایند و مشکلات و موانع را از بین ببرند.

ریسک‌پذیری از دیگر عوامل مؤثر بر تقویت تاب‌آوری است که از طریق هدف‌گذاری، دوری از ترس، مثبت‌اندیشی، و ذهنی خلاق زمینه را جهت افزایش اعتماد به نفس، بالا بردن انگیزه، و همچنین پذیرش شرایط مبهم فراهم می‌سازد. پیشنهاد می‌شود کارآفرینان با جایگزین کردن افکار مثبت به جای افکار منفی به پذیرش و افزایش ریسک‌پذیری جهت تقویت تاب‌آوری کمک کنند.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد توانش مقابله با ناملایمات از دیگر عوامل مهم مؤثر بر تقویت تاب‌آوری است. از این رو پیشنهاد می‌شود کارآفرینان تحمل و صبر خود را افزایش دهند و با روحیه‌ای مقاوم و مثبت‌اندیش با شجاعت بر مشکلات و موانع غلبه کنند.

با توجه به لزوم وجود اشتیاق طبق نتایج پژوهش، اشتیاق یکی از عوامل مهم مؤثر بر تقویت تاب‌آوری است. با توجه به اینکه در صورت عدم اشتیاق در کارآفرینان، حتی اگر عوامل دیگر و شرایط مناسب جهت به‌کارگیری آن‌ها وجود داشته باشد، نمی‌توان استراتژی تاب‌آوری را به کار گرفت. زیرا اشتیاق یک تمایل و انگیزه درونی است که باید خود فرد خواهان پذیرش شرایط باشد. از این رو طبق یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود عواملی که باعث تقویت اشتیاق و تمایل کارآفرینان می‌شود مبنای کار قرار بگیرد؛ از جمله پاداش‌دهی، قدردانی، فرهنگ سازمانی (به جای رقابت فرهنگ همکاری حاکم باشد)، استقلال و آزادی عمل، و همچنین نیت (موقعیتی که با احساس و عواطف افراد بازی می‌کند).

منابع

- حمزه‌لو، محمد؛ مؤمنی، منصور و عموزاده مهدیرجی، خان (۱۴۰۱). طراحی مدل پویایی سیستم در زنجیره تاب‌آور کسب‌وکار دارو (شاهد تجربی، شرکت دارویی برکت). *مدیریت اجرایی*، دوره ۱۴، شماره ۲۴، ۴۰۹ - ۴۳۱.
- حبیبی، آرش و آفریدی، صنم (۱۴۰۰). *تصمیم‌گیری چندشاخه*. تهران: نارون.
- یاراحمدی خراسانی، علی‌رضا؛ قربانی، محمود و فریبرز، الهام (۱۴۰۰). طراحی مدل ارتقای قابلیت‌های نوآوری سازمانی با رویکرد تاب‌آوری سازمانی در شرکت‌های دانش‌بنیان، *چشم‌انداز مدیریت دولتی*، دوره ۱۲، شماره ۴، ۵۲ - ۶۹.
- Ali Seraj, A.H., Fazal, S.A., & Ali Saleh Alshebami, A. (2022). Entrepreneurial Competency, 6. Financial Literacy, and Sustainable Performance Examining the Mediating Role of Entrepreneurial Resilience among Saudi Entrepreneurs. *Sustainability* 14, 10689, 2-17.
- Abebrese, D. (2017). Understanding Entrepreneurial Resilience Development within Institutional Constraints: A Case of Ghana. 2015. Available online: <http://openair.rgu.ac.uk>.
- Ayala, J.C. & Manzano, G. (2014). The resilience of the entrepreneur. Influence on the success of the business. A longitudinal analysis. *Journal of Economic Psychology*, 42, 126-135.
- Awotoye, Y., & Singh, R. P. (2017). Entrepreneurial Resilience, High Impact Challenges and Firm Performance. *Journal of Management Policy and Practice*.
- Ballenger-Browning, K. & Johnson, D. C. (2010). *Key Facts on Resilience. Research Facilitation*.
- Bekesiene, S., Nakonechnyi, O., Kapustyan, O., Smaliukiene, R., Vaičaitienė, R., Bagdžiūnienė, D., & Kanapekaitė, R. (2023). Determining the Main Resilience Competencies by Applying Fuzzy Logic in Military Organization. *Mathematics*, 11(10), 2270.
- Carpenter, S., Walker, B., Anderies, J. M., & Abel, N. (2001). From metaphor to measurement: resilience of what to what?. *Ecosystems*, 4 (8), 765-781.
- Corner, P.D., Singh, S., & Pavlovich, K. (2017). Entrepreneurial resilience and failure. *International Small Business Journal*, Vol. 35, No. 6, 1-22.
- Dewald, J. & Bowen, F. (2010). Storm Clouds and Silver Linings: Responding to Disruptive Innovations Through Cognitive Resilience. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 197-218.
- Emueje, I., Olannye, H. O., & Olany, A. P. (2020). Entrepreneurial Resilience and Performance of an Organization: A Survey of Small and Medium Enterprises in Asaba. *Delta State, Nigeria, Webology*, Vol, 17, No. 2, 445-461.
- Franco, M., Haase, H., & Antonio, D. (2021). Influence of Failure Factors on Entrepreneurial Resilience in Angolan Micro, Small and Medium-Sized Enterprises. *International Journal of Organizational Analysis*.
- Hamle, G. V. & Alikangas, L. (2003). En busca de la resiliencia Harvard Business Review, 81 (9), 40-52.
- Hallak, R., Asseker, G., Oconnor, P., & Lee, C. (2018). Firm Performance in the Upscale Restaurant Sector: The Effects of Resilience, Creative Self Efficacy, Innovation and Industry Experience. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 229-240.
- Hamza Lo, M., Momeni, M., & Amuzada Mehdirji, H. (2022). Designing a system dynamics model in a resilient pharmaceutical business chain (experimental evidence, Barkat Pharmaceutical Company). *Executive Management Scientific Research Quarterly*, Vol. 14, No. 24, 409-431. (in Persian)
- Hayward, M. M., Forster, W. R., Sarasvathy, S. D., & Fredrickson, B. L. (2010). Beyond Hubris: How highly Confident Entrepreneurs Rebound to Venture Again. *Journal of Business Venturing*, 569-578.
- Hill, E. W. S. T. C., Iair, T., Wial, H., Wolman, H., Atkins, P., Blumenthal, P.F., Icenec, S., & Fredhoff, A. (2011). Economic shocks and regional economic resilience Working paper. Institute of Government Studies, University of California, Berkeley.
- Holling, C. S. (1973). *Resilience and stability of ecological systems Annual Review of Ecology and Systematics*, 4 (1), 1-23.
- Manzano-Garcia, G. & Ayala Calvo, J. C. (2013). Psychometric Properties of Connor-Davidson Resilience Scale in a Spanish Sample of Entrepreneurs. *Psicothema*, 245-251.
- Martin, R. L. (2012). Regional economic resilience, hysteresis and recessionary shocks. *Journal of Economic Geography*, 12 (1), 1-32.
- Matos, F., Monteiro, M., Rosa, A., & Campino, J. (2022). Organizational Resilience Factors of Startups. *An Exploratory Case Study, University Institute of Lisbon, Lisboa, Portugal*, 291-299.
- Richardson, G.E., Neiger, B.L., & Jensen, S. (1990). Kumpfer, K.L. The resiliency model. *Health Educ*, 21, 33-39.
- Rose, A. Z. & Krausmann, E. (2013). *An economic framework for the development of a resilience index for business recovery International Journal of Disaster Risk Reduction*, 5, 73-83.
- Roundy, P.T., Brockman, B.K., & Bradshaw, M. (2017). The Resilience of Entrepreneurial Ecosystems. *Journal of Business Venturing Insights*, 99-104.

- Santoro, G., Bertoldi, B., Giachino, & Candelo, C. (2018). Exploring the relationship between entrepreneurial resilience and success: The moderating role of stakeholders' engagement. *Journal of Business Research*, 2-9.
- Schulman, P. R. (2023). Problems and paradoxes of reliability and resilience in organizational networks. *Safety Science*, 167, 106279
- Tognazzo, A. (2019). A Study of Entrepreneurial Resilience in The Context Of smes. *Department of Economics and Management, Master Program in Business Administration*.
- Tonis, R. (2015). *SMEs role in achieving sustainable development*. *J. Econ. Dev. Environ. People*, 4, 41-50.
- Uchek, S. (2017). Entrepreneurial resilience: a biographical analysis of successful entrepreneurs. *International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. 14, No. 2, 429-45.
- Ungar, M., Liebenberg, L., Boothroyd, R., Kwong, W. M., & Lee, T. (2008). The Study of Youth Resilience Across Cultures: Lessons From a Pilot Study of Measurement Development. *Research In Human Development*, 166-180.
- Wilujeng, S., Soetjpto, B.E., Pratikto, H., & Syihabuddin, F. (2021). Failure Factors on Entrepreneurial Resilience in Smes. *European Journal of Business, Economics and Accountancy*, Vol. 9, No. 1, 44-53.
- Windle, G., Bennett, K.M., & Noyes, J. (2011). A methodological review of resilience measurement scales. *Health and Quality of Life Outcomes*, Vol. 9, No. 1, 8-18.
- Yarahamdi Khorasani, A., Ghorbani, M., & Fariborzi, E. (2020). Designing a model for improving the capabilities of creative innovation with an organizational resilience approach in knowledge-based companies. *Public Management Perspectives Quarterly*, Vol. 12, No. 4, 52-69. (in Persian)
- Yemisi, A. & Robert, P.S. (2017). Entrepreneurial resilience, high impact challenges, and firm performance. *Journal of Management Policy and Practice*, 18(2), 28-37.
- Zautra, A.J., Hall, J.S., & Murray, K.E. (2010). "Resilience: a new definition of health for people and communities", in Reich, J.W., Zautra, A.J., & Hall, J.S. (Eds). *Handbook of Adult Resilience*, Guilford Press, New York, NY, 3-29.
- Zinkanloua, H.Z., Shekarib, G.A., & Emamgholizadehc, S. (2021). Organizational resilience model based on business agility components with signalling theory approach in branches of Sepah Bank of North Khorasan province, *Int. J. Nonlinear Anal. Appl*, Vol. 12, 2354-2366.